

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника»
Факультет філології
Кафедра слов'янських мов**

Затверджено на засіданні
Вченої ради Факультету філології
Протокол №5 від «26» грудня 2019 р.
Декан Р. Б. Голод

**НАВЧАЛЬНА
діалектологічно-етнографічна практика
програма та методичні рекомендації**

*Для студентів II курсу Факультету філології спеціальності
035 Філологія,
спеціалізацій 014.02 Мова і література (чеська);
035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша - чеська*

Затверджено Вченою радою Факультету філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Протокол № 5 від 26 грудня 2019 р.

Рецензенти:

доктор філолог. наук, професор М.П. Лесюк

канд. філолог. наук, доцент О. М. Лазарович

Програму навчальної діалектологічно-етнографічної практики та методичних рекомендацій підготувала:

старший викладач кафедри слов'янських мов В. І. Дерев'янка

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Діалектологічна практика студентів ОКР "Бакалавр" спеціалізацій 014.02 Мова і література (чеська); 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша - чеська (II курс) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника є важливою складовою частиною підготовки висококваліфікованих кадрів.

Нормативне забезпечення проведення діалектологічної практики здійснюється на основі таких документів:

- закон України "Про вищу освіту";
- положення Міністерства освіти і науки України "Про проведення практики студентів вищих навчальних закладів в Україні";
- положення про проведення практики студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
- робочі навчальні плани підготовки бакалаврів та силабуси;

Науково-теоретичною основою для проходження студентами перекладацької практики є прослухані у 3 та 4-му семестрах теоретично-практичного курсу "Історія чеської мови та діалектологія".

Актуальною умовою підвищення якості навчання студентів є поєднання теоретичних знань майбутніх фахівців з умінням вирішувати практичні завдання, що можливо лише під час проходження навчальної діалектологічної практики.

Мета навчальної діалектологічно-етнографічної практики - узагальнити та поглибити знання студентів-філологів з чеської діалектології, ознайомити їх з особливостями мови, культури та традицій чеськомовного населення на теренах Чехії, закріпити знання з курсу чеської діалектології. Важливим є вивчення чеської культури, мови, традицій ще й тому, що культура наділена історичною та культурною автентичністю. Важливим під час діалектологічно-етнографічної практики є формування дослідницьких умінь і навичок майбутніх філологів, зокрема, спостереження, аналізу і наукового опису мовного матеріалу; розширення культурологічних, лінгвістичних знань студентів; створення бази діалектних текстів як матеріалу для подальших досліджень для курсових, бакалаврських та магістерських робіт; набуття навиків соціолінгвістичних досліджень.

Завдання діалектологічної практики – ознайомити студентів із живим говірковим мовленням, навчити їх збирати відповідні діалектні матеріали, систематизувати, класифікувати й лінгвістично інтерпретувати їх. Під час практики студенти мають змогу наочно пересвідчитися в діалектній диференційованості чеської мови, наявності в

діалектній мові архаїчних та інноваційних мовних явищ, навчитися виявляти спільне й відмінне у фонетиці, лексиці й граматиці досліджуваної говірки та літературної мови, виявляти специфіку лексики досліджуваних говірок тощо. Це розширить і поглибить знання студентів з чеської діалектології. Сформовані під час практики вміння і навички слухати, цілеспрямовано підбирати й науково пояснювати ті чи ті явища діалектного мовлення стануть у нагоді майбутнім учителям, викладачам та перекладачам чеської мови. Говірка має сильний вплив на усне й письмове мовлення школярів, тому, щоб навчити дітей літературної мови, розвивати їх усне і писемне мовлення, виховувати в них культуру спілкування, учитель повинен детально знати діалектні особливості, уміти розбиратися в тих процесах, які характеризують взаємодію діалекту і літературної мови.

Отже, діалектологічна практика покликана розв'язати такі взаємозв'язані завдання:

навчальні - поглибити й розширити знання з чеської діалектології;

наукові - виробити навички науково-дослідної роботи у процесі збирання й вивчення чеського діалектного мовлення, взаємодії діалектів і літературної мови;

виховні - виховувати в студентів культуру спілкування з різними верствами населення, повагу й шану до людей старшого і похилого віку;

професійні - сформувати в студентів навички виявлення впливу діалектного оточення на усне й писемне мовлення та ознайомити їх з особливостями вивчення мови в умовах впливу діалектів;

прагматичні - зібрати науково достовірні матеріали для подальших діалектологічних студій.

Базами практики є:

- населені пункти, де компактно проживають чеські громади;
- Оломоуцький університет імені Франтішика Палацького (Чехія);
- товариства чеської культури на території України;
- населений пункт, де проживає студент, за умови, якщо в цьому пункті є чеська громада;
- інша місцевість чи окремі регіони Чехії, якщо студент поєднує інші форми навчальної діяльності (знаходиться на семестровому навчанні у Чехії відповідно до угод чи в рамках гранту Erasmus+ або ж інших грантів).

Організація практики

Організація практики включає такі етапи, як підготовка, безпосереднє проведення і підсумки практики.

Підготовка до проходження практики розпочинається ще під час вивчення чеської діалектології на лекційних і практичних заняттях в аудиторних умовах, де студенти знайомляться з фонетикою, граматиною, лексикою чеського та українського діалектного

мовлення, з основними мовно-територіальними утвореннями, їх ареалами та головними особливостями, з методами збирання та дослідження діалектних матеріалів. На практичних заняттях студенти засвоюють фонетичну транскрипцію, слухають магнітофонні записи говіркового мовлення, оволодівають навиками їх зчитування і транскрибування, аналізують фонетичні, граматичні та лексичні відмінності, знайомляться з оформленими матеріалами попередніх експедицій. У цей же період необхідно ознайомити студентів із метою, завданнями та програмою майбутньої діалектологічної практики.

Місце проведення практики заздалегідь визначає кафедра, виходячи з потреб діалектології в тих чи інших матеріалах та з дійсними угодами співпраці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та вищими навчальними закладами Чехії.

Безпосередньо перед виїздом на практику проводяться спеціальні заняття, на яких студентам доводяться конкретні завдання на час практики. На цих заняттях студенти повторюють фонетичні, лексичні і граматичні особливості діалекту, до якого належить говірка, обрана для обстеження, детально вивчають розділи питальників, які вони повинні опрацювати, уточнюють робочий варіант транскрипції, знайомляться із змістом і формою звітності за практику.

На час практики кафедра разом із деканатом формує робочі групи, які повинні включати не більше 12-15 студентів, кожному з яких очолює викладач.

Прибувши на місце практики, перші два дні студенти під керівництвом викладача заслуховують місцеве мовлення, відзначаючи діалектні відмінності й класифікуючи їх, роблять пробні записи зв'язних текстів, вправляються у транскрибуванні.

Наступні дні студенти збирають за відповідними питальниками потрібні матеріали, перевіряють, уточнюють і оформляють їх, розносять на картки встановленого зразка, записують зв'язні тексти, аналізують їх особливості, знайомляться з усним і писемним мовленням місцевих мешканців, впливом на їх мовлення говірки тощо. Два останні дні відводяться на підведення підсумків та захист матеріалів практики. У цей час на заключних загальногрупових заняттях розглядаються такі питання: 1/фонетичні; 2/морфологічні; 3/синтаксичні; 4/лексичні особливості

Факультетський керівник-методист:

- формує групи, готує розпорядження та подає до відділу практики для оформлення наказу;
- разом з керівництвом підрозділу та іншими керівниками методистами проводить інструктаж з техніки безпеки та збереження життя і здоров'я під час виїзної практики;
- ознайомлює з програмою практики;

- проводить настановчу та підсумкову наради.

Керівник-методист:

готує програму практики;

- бере участь у настановчій та підсумковій нараді;
- домовляється про базу практики, вибирає місцевість, населений пункт, чеськомовну громаду;
- складає питальник, за яким студенти будуть збирати діалектологічно- етнографічний матеріал;
- проводить інструктаж зі збору та обробці матеріалу;
- перевіряє матеріали практики та ставить підсумкову оцінку.

***Зміст діяльності студентів під час навчальної діалектологічно-
етнографічної практики***

Прибувши на місце проходження практики, студенти відповідно до програми ознайомлюються з історією населеного пункту, з головними рисами говірки, прислухаються до мови, встановлюють, чи немає мовних відмінностей в окремих частинах поселення, зумовлені віком; збирають лексичний матеріал, відзначають його особливості, записують живе мовлення, готують висновок про місце обстеженої говірки в системі мовно-територіальних утворень чеської мови.

Діалектологічно-етнографічна практика складається з таких частин:

1. Ознайомлення з місцевістю та складання паспорта населеного пункту: назва населеного пункту (офіційна, неофіційна), етимологія назви, район, область; дата заснування; історія заселення (дозаселення); віддаленість від адміністративного центру, залізниці, автостради; наявність школи, костелу, церкви, промислових підприємств, культурних закладів; кількість мешканців, їх рід занять, вікова та національна характеристика; до якого наріччя належить.
2. Вибір інформаторів, їх характеристика: вік, стать, освіта, рід занять. Оповідач повинен також бути знавцем матеріальної і духовної культури своєї місцевості. Інформатори повинні бути корінними мешканцями населеного пункту, народженими від корінних жителів; такими, що не залишали населений пункт на довгий час, поляками за національністю, різного віку та статі.
3. Опитування інформаторів за спеціально розробленим питальником (відповідно до методичних рекомендацій). Для забезпечення повноти, правильності відповідей на усі питання доцільно обрати декількох оповідачів. При цьому записується діалог чи полілог між самими інформаторами, у ході якого уточнюються і доповнюються відомості. З метою

досягнення більшої достовірності відповідей важлива співпраця двох збирачів, один з яких веде бесіду, а інший записує матеріал. У випадку, коли оповідачі не можуть дати відповіді або вона видається не зовсім переконливою, треба за допомогою додаткових питань з'ясувати справжню ситуацію в обстежуваній говірці (відповіді нема, бо нема поняття; немає родової (загальної) назви, а вживають лише видові найменування; поняття нема, але назва відома з сусідніх говірок чи літературної мови тощо).

4. Збір та запис текстів на аудіоносії. З метою досягнення більшої достовірності відповідей важлива співпраця двох збирачів, один з яких веде бесіду, а інший записує матеріал. Записувач діалектного матеріалу весь час повинен дбати, щоб зібрати найтипівіше для місцевої говірки. Він не повинен вдаватись до підказування (безпосереднього чи навідного) певних форм чи слів. Записувач матеріалу особливу увагу має звернути на повноту розповіді, детальний опис події, явища, обрядових символів, їх ролі і значення. Тому важливо, щоб студент уміло керував розповіддю оповідачів, ставив їм доречні запитання, як от: Коли це відбувалося? Для чого? Хто це робив? За допомогою питальника студент з'ясовує лексичний склад говірки, а також формулює додаткові питання для підтримання бесіди з інформатором.

5. Запис текстів з аудіоносіїв на папір за допомогою напівфонетичної транскрипції та їх аналіз за схемою (див. Методичні рекомендації).

6. Ознайомлення з матеріальною та духовною культурою:

а) поняття матеріальної та культурної спадщини. Матеріальна культура. Поселення та житло. Інтер'єр та його елементи. Господарський двір. Народний одяг. Їжа та харчування. Заняття: землеробство, скотарство, рибальство, мисливство та інше;

б) духовна культура. Громадський побут і звичаї. Сім'я і родинна обрядовість. Народна медицина і народні методи лікування. Фітотерапія.

7. Мовні біографії мешканців. Індикатор адаптації населення до змін соціально-культурних та історичних реалій. Поняття мовного портрету мешканців прикордонних регіонів. Сучасні напрямки соціолінгвістичних досліджень Івано-Франківщини.

Підведення підсумків практики

Після закінчення практики студенти звітують про виконання програми практики та подають на кафедру таку звітну документацію:

1. Письмовий звіт, підписаний студентом-практикантом. У звітах повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом. У звітах не повинно бути дослівного переписування матеріалів практики чи цитування літературних джерел.

2. Аудіозапис двох текстів (по 30 хв.).

3. Відтворені у напівфонетичній транскрипції тексти.
4. Фотографії та ілюстративний матеріал, що засвідчує роботу студента.
5. Паспорт населеного пункту, опис матеріальної та духовної культури чеськомовної громади.
6. Мовні біографії мешканців досліджуваного населеного пункту.

Оцінювання результатів практики

90-100 балів - студент подав усі матеріали практики: якісний аудіозапис діалектних текстів та відповіді на питальник; текст відтворено та затранскрибовано без помилок; у матеріалах практики подано підтверджуючі фотографії або ілюстрації; описано матеріальну та духовну культуру зі слів інформаторів та/або з архівних документів; описано мовні біографії мешканців досліджуваного населеного пункту, де проживає чеськомовна громада; подав звіт про проходження практики. На захисті діалектологічно-етнографічної практики студент виступив із повідомленням, у якому повністю висвітлено результати досліджень.

80-89 балів - студент подав усі матеріали практики: якісний аудіозапис діалектних текстів та відповіді на питальник; текст відтворено та затранскрибовано з незначними помилками; у матеріалах практики частково подано підтверджуючі фотографії або ілюстрації; описано матеріальну та духовну культуру зі слів інформаторів та/або з архівних документів; недостатньо описано мовні біографії мешканців досліджуваного населеного пункту, де проживає чеськомовна громада; подав звіт про проходження практики. На захисті діалектологічно-етнографічної практики студент виступив із повідомленням, у якому висвітлено результати досліджень.

70-79 балів - студент подав усі матеріали практики: аудіозапис діалектних текстів та відповіді на питальник; текст відтворено та затранскрибовано з незначними помилками; немає фотографій чи ілюстрацій; недостатньо описано матеріальну та духовну культуру зі слів інформаторів та/або з архівних документів; недостатньо описано мовні біографії мешканців досліджуваного населеного пункту, де проживає чеськомовна громада; звіт про проходження практики не повністю відображає роботу студента на практиці. На захисті діалектологічно-етнографічної практики студент виступив із повідомленням, у якому недостатньо висвітлено результати досліджень.

60-69 балів - студент частково подав матеріали практики: немає аудіозапису діалектних текстів, текст затранскрибовано з помилками; відповіді на питальник недостатньо відображають уявлення про матеріальну та духовну культуру досліджуваного пункту; текст відтворено та затранскрибовано з помилками; немає фотографій чи ілюстрацій; недостатньо описано мовні біографії мешканців досліджуваного населеного пункту, де проживає чеськомовна громада; звіт про проходження практики не повністю відображає

роботу студента на практиці. На захисті діалектологічно-етнографічної практики студент виступив із повідомленням, у якому недостатньо висвітлено результати досліджень.

50-59 балів - студент частково подав матеріали практики: немає аудіозапису діалектних текстів, текст відтворено та затранскрибовано з помилками; відповіді на питальник недостатньо відображають уявлення про матеріальну та духовну культуру досліджуваного пункту; недостатньо описано мовні біографії мешканців досліджуваного населеного пункту, де проживає чеськомовна громада; звіт про проходження практики не повністю відображає роботу студента на практиці. На захисті діалектологічно-етнографічної практики студентові важко захистити матеріали практики.

25-49 балів - студент не подав аудіозапису діалектних текстів та відповідей на питальник; діалектний матеріал затранскрибовано, але допущено багато помилок; у матеріалах практики не відображено роботу студента на практиці; немає звіту про проходження практики.

0-24 бали - студент частково подав матеріали практики, які оформлено не за вимогою керівника практики; немає аудіозапису діалектних текстів та відповідей на питальник; діалектний матеріал затранскрибовано, але допущено багато помилок.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДО ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ

ПРАКТИКИ

На основі тих процесів, які проходили у чеській мові впродовж багатьох століть, відбулося формування окремих регіональних об'єднань, або діалектів. Зараз їх виділяють чотири групи:

- Česká nářeční skupina (s obecnou češtinou jako interdialektem)
- Středomoravská nářeční skupina (hanácká)
- Východomoravská nářeční skupina (moravskoslovenská)
- Slezská nářečí

Фонетичні й граматичні діалектні явища виявляються на основі записаних зв'язних текстів чеської мови матеріалів.

Нижченаведені ознаки діалектів допоможуть студентам правильно проаналізувати зібраний матеріал та виділити основні ознаки діалекту.

ФОНЕТИКА

Фонетичні й граматичні діалектні явища виявляються на основі записаних зв'язних текстів чеської мови матеріалів.

Фонетичні явища у діалектах чеської мови

БОКАЛІЗМ

Česká nářeční skupina

- příznačné hlavně *ej* za dřívější *i od ý* (*bejč, strejček, starej*)
- *i* za staré *é* (*kiseli mlíko*)
- některé typy krácení dlouhých samohlásek, jako **sousedům, slepicím, vo starim, z mladim, nosim, vim**)
- širší výslovnost fonému **á**
- slovesných tvarů s tzv. přehláskou, jako *začel, nažél* nebo *nažil* (trávu), *tříst, zíbst* proti obecnému i spisovnému *začal, nažal, třást, zábst*.

Moravská nářeční skupina

- zejména krátkosti ve slovech a tvarech typu *rana, mucha, mak, blato, dat, jest*
 - těžeslabičné *aj* zůstalo nezměněno, např. *daj, najvyšy, prodaj*
- přehláska 'á v *i* uvnitř slov jako *kuřítka, prídlo* (přádlo), *zapít* (zapnout)
- dlouhé *é* po původních měkkých souhláskách se zachovalo (krátilo se ovšem), např. **žele, mleko, učec, kolebac', přyňes**

Slezská nářečí

- nemá změnu sekundárně zdlouženého *ó* v *u*, např. příč. min. *pomoh, pobod*, rozk. zp. *podoj, zatop*, 2. p. mn. č. *jahod, stodal*
- samohlásky *e, ě* se před tvrdými dásňovými souhláskami změnilly v *o, a*, např. *šostra, fčora: kf'at, m'asto*
- vyskytují se tu také samohlásky nosové (nebo stopy po nich), např. *kšyška, gųsur* (= houser); *munha, rynka, oni ňesum*.

КОНСОНАНТИЗМ

Česká nářeční skupina

- změna *g > γ* (znělé *ch*) > *h*
- změna *sč > chč*
- je slyšet zjednodušení v souhláskové skupině *stř-*, jako *třilet, třikat, třep* a také *třevic*
- počáteční souhláskovou skupinu *kd-* u zájmen a příslovčí, jako *kdo, někdo, kde, nikde*, vyslovuje stará generace často *hdo, ňehdo, hde, ňihde* proti obecné výslovnosti *gdo, negdo*
- jako obouretné *w, u* (*hráwa, zrouna*), skupina *nn/dn* (*prhennej/prhednej*)
- koncové znělé souhlásky (*hlad, vid`*)

Moravská nářeční skupina

- předsouvání *h-* před *u-*, *ou-* ve slovech jako *huzel*, *houskej* (uzel, úzký)
- záměna *t`*, *d`* s *c*, *z* ve slovesných tvarech jako *vobrat`et*, *hád`et* (obracet, házet), *chic* (chyt')

Slezská nářečí

- slabiky *ro*, *lo* proti českým *ra*, *la* v slovech jako *glova*, *krova*, *bloto*, *vrota*
- měkké souhlásky se vyskytují i před původním *e*, např. *m'etla*; *p'ece*; *šedbk*, *zeli*

МОРФОЛОГИЯ

Česká nářeční skupina

- výskyt koncovky *-ové* v 1. p. mn. č. živ. podst. jm. muž. rodu (*lumpové*, *středové*, *špačkové*)
- vyrovnání tvarů tvrdých příd. jmen v 6. a 7. p. j. č. muž. a stř. rodu (*vo dobrím* — *z dobrím*)
- splynutí živ. a neživ. tvarů příd. jmen a zčásti i rodových zájmen v 1. p. mn. č. (*ti dobří sousedí*)
- popředložkový tvar zájmena 3. o s. v 2. a 4. p. jedn. č. muž. rodu (*do něj*, *na hej*)
- vynechání pomocného slovesa v 1. os. j. č. i mn. č., je-li osoba vyjádřena zájmenem (*já ho viděl*, *mi tam šli*)
- koncovka *-om* v 3. p. mn. č. podst. jmen různých typů, jako *chlapom*, *tesařom*, *předcom*, *hostom*, *kuřatom*, *k Rokicanom* a také *kravom*, *slépicom*, *husom*, *lidom*, *detom*.

Moravská nářeční skupina

- vyrovnávání tvrdých a měkkých skloňovacích vzorů: „moravské“ tvary *koňa*, *ke kosu*, *do póla*, *kaša*, *kašu*, *kašou*, *ju*, *s nou* (proti spis. *koně*, *koši*, *do pole*, *kaše*, *kaši*, *kaší*, *ji*, *s ní*) a obdobně *do stodole*, *ve stodoli*, *v lesi*, *za lese* (proti spis. *do stodoly*, *v stodole*, *v lese*, *za lesy*).
- u zájmen ukazovacích jsou v mn. čísle charakteristické tvary *hych*, *tejm*, *tejma* (na jihu též *tich*, *tim*, *tima*), v 6. p. j. č. muž. a stř. rodu *vo tem* (na jihu i *vo tím*).
- u sloves se sem řadí tvary jako *chcu*, *musijou*, *su*, *bid* (*chci*, *musejí*, *jsem*, *bud*), *nesl*, *padl* (*nikoli nes*, *pad*), vzácněji též *bel*, *bl* (spis. *byl*).
- podst. jména stř. r. měkkého typu končí v 1. p. j. č. na *-o*, např. *srco*, *ojo*, *polo*.
- po *č*, *ž*, *š*, *ř* je většinou široké *y*, např. *čysty*, *žyto*, *šyvy*, *řtyky*.
- od zájmena *on*, *ona*, *ono* jsou tvary *oneho*, *onemu*, *onej*

Slezská nářečí

- 1. os. j. č. min. času je pohyblivé příklonné *-ch*, např. *joch to kupil*, *zrobilech to*.
- z Moravy sem proniká tendence skloňovat podst. jména ž. rodu na *-sa*, *-za* podle měkkého vzoru.

- menší oblast zabírá konc. -ich v 2. p. mn. č. subst. typu *polich, kozych*.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД УСНИМ І ПИСЕМНИМ МОВЛЕННЯМ МІСЦЕВИХ МЕШКАНЦІВ

1. На основі аналізу зв'язних текстів, записаних від місцевих мешканців, та спостережень над спонтанним усним мовленням встановити, які діалектні явища знаходять відображення в мові місцевих мешканців.
2. Визначити ступінь насиченості діалектними явищами усного мовлення місцевих мешканців різного віку.
3. Визначити, які діалектні явища характеризуються стійкістю послідовно вживаються в мовленні місцевих мешканців.

ЕТНОГРАФІЯ

Відомості про етнографічні предмети

1. Прізвище, ім'я, по батькові, національність власника.
2. Час і місце придбання предмету.
3. Назва предмету, місцева назва його і окремих його частин.
4. Матеріал, з якого виготовлено предмет, шляхи його придбання або методи виготовлення.
5. Призначення і використання предмету.
6. Історія предмету, його легенди, зміна його функцій, форми, використання.
7. Середовище побутування предмету.
8. Розміри предмету, його опис.

МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА

ПОСЕЛЕННЯ ТА ЖИТЛО

ПОСЕЛЕННЯ

1. Назва поселення (із вказівкою на всі старі назви, якщо вони були: село, хутір, виселки, селище, місто). Історія його назви.
2. Час виникнення чи заснування, на якій землі виникло.
3. Хто проживає в цьому поселенні? Записати прізвище, ім'я, по батькові, родинні відносини, вік, національність, рід заняття і под.
4. Розмір земельної площі цього поселення. Як і коли проходив перерозподіл землі і вказати причину (розподіл між родичами, проведення земельної реформи і под)?
5. Розміри присадибної ділянки разом із забудовою, садом і под.
6. План земельної ділянки і забудови.

7. Відомості про форми організації сільського господарства.
8. Тип забудови поселення: багатодвірне чи малодвірне, вуличне, безсистемне, безсистемно-вуличне, радіальне, квартальне, гніздове, кругове, рядове.

ЖИТЛО

1. Місцева назва жилого приміщення.
2. Час побудови.
3. Хто будував: назвати майстрів.
4. Тип двору: відкритий (вільна земельна ділянка, прилегла до житла та господарських споруд, не накрита дахом); із зв'язаними будівлями; з незв'язаними будівлями; з частковим взаємозв'язком.
5. Характер взаєморозташування житла і господарських споруд: вільний, однорядний, Г-подібний, П-подібний, замкнений, змішаний. Причини такого розташування: характер місцевості, розмір подвір'я, земельної ділянки, інші причини.
6. Розміщення житла відповідно до вулиці: віддалене, наближене, безпосереднє (двір з проїздом, глибокий двір).
7. Складові частини жилого будинку.
8. Число поверхів, форма даху.
9. Матеріал (дерево, цегла, каміння, бетон і т.п.). Чим покритий дах?
10. З якого матеріалу зроблена підлога? Пофарбована чи ні? В який колір?
11. Кількість жилих кімнат, їх назва і призначення. Нежилі кімнати. Наявність прибудов: ганок, піддашся, піддашок та ін. Як вони називаються у цій місцевості?
12. Наявність підсобного приміщення для зберігання продуктів, реманенту, сезонного одягу та ін.

ІНТЕР'ЄР ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ

1. Дати характеристику внутрішнього планування житла.
2. Що є центральним у інтер'єрі кімнат?
3. Чи присутній так званий "святий кут", у якому розміщували ікони? Чим прикрашені ікони: рушниками, тканиною, цілющим зіллям та квітками, лампадкою?
4. Де розташовано стіл? Чи має це певне значення?
5. Наявність печі. Як називають піч? Де розміщена? Який вигляд мала піч?
6. Чи є полицки для посуду: мисник, судень, інші назви?
7. Якими освітлювальними пристроями користуються?

ГОСПОДАРСЬКИЙ ДВІР

1. Які найбільш характерні споруди сільського двору були: хлів, стайня, куча, курник; клуня, стодола; комора, повітки, шопи, інші назви?
2. Інші господарські споруди двору: млин, олійниця, коптильня, сушарня, колиба, інші. Стаціонарні чи пересувні?
3. Чим огорожено подвір'я: плотом, тином? З чого зроблена огорожа?
4. Наявність воріт, брами?
5. Чи є на подвір'ї криниця?
6. Інші особливі споруди і прибудови.

НАРОДНИЙ ОДЯГ

1. Локальні особливості народного одягу.
2. Основні елементи чоловічого і жіночого вбрання: назва речей, основні елементи; матеріал; колір; форма покрою.
3. Чи відрізняється одяг селян і городян?
4. Чи був повний комплекс чоловічого селянського одягу? жіночого одягу?
5. Які давньослов'янські елементи одягу збереглися? (Поясний одяг у вигляді смуги: опинці, горботки; вузька орнаментна запаска. Верхній одяг у вигляді гуні, манти, опанчі). Головні убори: написати відповідні назви.
6. У чому відчувається вплив чеської культури? Наявність яскравочервоних жупанів, які носили пани, або жупанів сірого кольору, які носила дрібна шляхта. Інші особливості.
7. З якої тканини пошитий одяг? Чим прикрашався?
8. Як називався верхній одяг?
9. Чи був спеціальний одяг для певних обрядів?
10. Які прикраси одягали у святкові дні?
11. Яке взуття носять у цій місцевості? Форма, матеріал, наявність прикрас.
12. Види взуття. Чи відрізнялось святкове і буденне взуття?
13. Місце зберігання одягу і взуття.
14. Пошиття і ремонт одягу. Дати опис цих процесів.

ЇЖА ТА ХАРЧУВАННЯ

1. Назвати продукти харчування у цій місцевості. Які з них є характерними тільки в цій місцевості?
2. Чи створюються харчові запаси? Які саме? Які способи зберігання?
3. Чи використовують такі способи, як соління і квасіння? Які овочеві продукти солять і

квасять?

4. Чи заготовляють сушені фрукти? Які саме? Яким способом це роблять?
5. У якому вигляді зберігають м'ясо? Які страви з м'яса вживають? Яке м'ясо вживають більше: свинину, телятину, баранину чи інше? Чи є м'ясо заборонене: яке і в який час?
6. Які продукти виготовляють з молока? Як довго вони зберігаються? Як виготовляють сир? Який саме? Де його зберігають? Чи виготовляють масло? Яким способом? Де його зберігають?
7. Чи продають молоко і де: на базарі, сусідам?
8. Як називається молочний посуд?
9. Чи вживають рибу в цій місцевості? Яку саме? Де її беруть? У якому вигляді їдять? Як її зберігають?
10. Які вироби виготовляють з муки? Із яких зернових культур одержують муку? Яким способом? Який хліб - пшеничний чи житній - переважно печуть? Які святкові види виробів з тіста в досліджуваній місцевості виготовляють? Чи печуть обрядові вироби: калачі, коровай і под.? Чи є спеціальні вироби на весілля? на поминки? на хрестини? на уродини? Які саме?
11. Які страви переважно готують на весілля? на поминки? на хрестини? на кожен день? Хто їх готує?
12. Які напої виготовляють в домашніх умовах?
13. Які городні культури вирощують в даній місцевості?
14. Які гриби збирають? Місцеві і загальноприйняті назви грибів. У якому вигляді їх зберігають зимою? Спосіб приготування грибів і грибних страв. Як називаються страви з грибів?
15. Які ягоди збирають в даній місцевості? Хто їх збирає? У якому вигляді їх вживають? Які страви з них готують? У якому вигляді заготовляють на зиму?
16. Які рослини вживають в їжу? З яких варять чай? Які вживають з метою лікування? Як саме?
17. Які фрукти, овочі властиві тільки для цієї місцевості?
18. Описати і подати місцеві назви посуду для зберігання харчових продуктів. Який посуд використовувався частіше? Чи поділяється посуд на святковий і буденний?
19. Чи існують харчові заборони? У зв'язку з чим?
20. Чи зберігається режим харчування?

ЗАНЯТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

ЗЕМЛЕРОБСТВО

1. Які види господарської діяльності поширені у цій місцевості?
2. Які галузі землеробства - рільництво, городництво чи садівництво - розвиваються на цій території?
3. Яким чином поділялася земля і яка система землеробства використовується: двопільна, трипільна чи багатопільна?

ДУХОВНА КУЛЬТУРА

ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ І ЗВИЧАЇ

1. Яким чином здійснюється у цьому поселенні управління? Назвати всі його структури.
2. Яка роль інтелігенції (вчителів, лікарів) в організації життя поселенців?
3. Які книги читають (Біблію, молитвенник, Євангеліє, іншу літературу)?
4. В яких сім'ях частіше купують книги?
5. Які казки найбільш популярні серед дітей?
6. Де беруть книги (у бібліотеці, вчителів, знайомих, у церкві)?
7. Які газети і журнали читають?
8. Яким чином вирішуються питання, пов'язані з земельною власністю?
9. Які форми власності присутні у цьому поселенні?
10. Які форми взаємодопомоги існують? (Толока, взаємовідробіток).
11. Як організовується громадське дозвілля? Які форми відпочинку?
12. Чи існують певні традиції? Які саме?
13. Як проводить своє дозвілля молодь? Чи існують певні норми поведінки дівчини? Хлопця? Чи існують пережитки? Які саме? Опишіть.
14. Які традиції зберігаються і передаються з покоління у покоління?
15. Як проходить обряд уродин і хрещення? Хто має бути присутній? Де хрестять? Що особливого в цьому обряді?
16. Як проходить обряд заручин? весілля? Чи обов'язкова присутність своїх свідків? Як їх називають у цій місцевості? Опишіть особливі відмінності весілля у чеській сім'ї.
17. Які календарні свята відзначають? Як саме?
18. Які релігійні свята відзначаються найбільшим багатством обрядових дій і звичаїв?
19. Як називається обрядова верба, яку приносять з церкви у Вербну неділю? Як використовують її? Чи має вона магічну силу?
20. Як готуються до Великодня? Що зазвичай роблять у Страсний або Чистий четвер? У

Страсну п'ятницю? Чи випікають пасхи? Як вони називаються у цьому поселенні?

21. Які традиційні дитячі, парубоцькі, дівочькі, змішані і загальні ігри популярні?

22. За яким обрядом відправляється святкова літургія у церкві?

23. Які національні елементи присутні в обрядових церемоніях?

24. Коли святкують Різдво Христове? Як називають вечір перед Різдвом? Хто ходив колядувати?

25. Які традиційні страви готують на свят-вечір? Чи є обов'язкові страви? Чи має значення кількість їх? Чи має це якесь символічне значення?

26. Як називають свята Трійці? Які традиції зберігаються у цій місцевості (обмаювання гілками і ярими, встеляння підлоги пахучими травами)? Чи провідували померлих?

27. Як і коли проводили Купальські свята?

28. Які свята пов'язують із збором урожаю, приходом і проводами зими?

29. Чи існують сімейні свята? Які саме? Місцеві назви?

РОДИННА ОБРЯДОВІСТЬ

1. Що було в основі укладання шлюбу: згода, змовини, зговір? Чи були при цьому довірені особи: сват, сваха чи ще хтось?

2. Які питання обговорювали на такій церемонії: час весілля, де буде жити молода пара, чим наділюють їх зі сторони молодого чи молодої? Інші питання?

3. Чи відіграла певну роль земля і придане у виборі пари? Яку саме?

4. На основі чого укладався шлюб: договору батьків, дівчини і хлопця чи були інші чинники?

5. Як проходив обряд весілля? Які національні особливості: інструменти, страви, танці, вироби з тіста, вбрання молодого і молодої тощо? Скільки днів триває весілля?

6. Як називали молоду пару в день весілля: молодий і молода, князь і княгиня чи існує інша назва? Яка саме? Як називали свідків і чи обов'язкова їх присутність у церемонії шлюбу?

7. Що дарували молодій парі у день весілля? Чи обов'язковим є прихід на весілля з хлібом, короваєм, зерном і т.д.?

8. У який одяг одягалися? Чи існує традиція змінювати одяг першого дня? другого дня?

9. Які звичаї побутують у певній місцевості під час весілля: викуп молодої (у кого?), викрадення молодої, викрадення взуття молодої, розплітання коси, покривання голови молодої, розподіл короваю і т.п.?

10. Які традиційні атрибути весілля: вінки, рушники, квітки, хустини та ін.? Яке значення

має обрядовий хліб?

11. Де зазвичай проживають молодята після весілля: у сім'ї чоловіка, у сім'ї дружини, окремо?

12. Як і де проходить церемонія уродин і хрестин? Присутність хресних батьків? Як їх ще називають? Скільки їх повинно бути? Чи обов'язково повинно бути попарне запрошення? Як називаються подарунки для новонародженого? Як одягають немовля для хрещення? Чи існують певні традиції? Хто тримає немовля у церкві? Інші особливості?

НАРОДНА МЕДИЦИНА І НАРОДНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ

1. Чи є на досліджуваній вами території народні цілителі? Як їх називають? Яка їх роль?
2. Які хвороби найчастіше лікували народні цілителі?
3. Чи існують певні види лікувальної магії?
4. Які методи лікування застосовували народні цілителі: масаж, ванни, прогрівання, холодні обгортання, кровопускання чи інші?
5. Які рослини використовують з лікувальною метою?
6. Які ліки тваринного походження застосовуються у народній медицині?
7. Хто лікує тварин? Які саме хвороби?

ЗНАХАРСТВО І ФІТОТЕРАПІЯ

1. Чи були знахарі? Хто був знахарем - жінка чи чоловік?
2. Які функції він виконував? Чи лікував хвороби? Які саме?
3. Які табу були накладені на діяльність знахаря?
4. Які трави, рослини, камені і ін. предмети використовували знахарі при проведенні ритуалів? В яких саме?
5. Які рослини мають магічну силу і яке їх ритуальне застосування?

Література

1. Глуховцева К. Д. Діалектоносій як дискурсивна особистість // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст. К., 2014. С. 123–127.
2. Земская Е.А. Язык как деятельность. Языки славянской культуры. М., 2004. 670 с.
3. Лазарович О.М. Діалектологічно-етнографічна практика. Програма та методичні рекомендації для студентів II курсу Факультету філології. Івано-Франківськ, 2019 р.
4. Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.01.1939, Wiessbaden, 1983.
5. Пелехата О.М. Інтерв'ювання як один з методів формування іншомовної комунікативної культури у студентів-полоністів м. Івано-Франківська. Наукові записки Національного

- університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2. С. 84–86.
6. Bělič J. Nástin české dialektologie. Praha, 1972.
 7. Česká jazykový atlas <https://cja.ujc.cas.cz/cja.html>
 8. Česka nářečí
https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/131109/Books_2010_2019_053-2014-1_8.pdf?sequence=1
 9. Franta D. Fonologické nářeční prvky. České Budějovice, 2013.
 10. Hronek J. Obecná čeština. Praha, 1972.
 11. Köhler R., Altmann G. Kvantitativní lingvistika. Olomouc, 2014 – 197 s.
 12. http://oltk.upol.cz/wp-content/uploads/2013/06/Kohler-Kvantitativni_lingvistika_2.pdf
 13. Mapa nářečí češtiny na stránkách Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR - www.ujc.cas.cz
 14. Martina Ireinová, Hana Konečná. Nářečí dříve a nyní: Český jazykový atlas. Praha, 2015|
 15. http://www.vedakolemnas.cz/miranda2/m2/sys/galeriedownload/VKN_37web.pdf?0.8191162855364382
 16. Stav českých nářečí v 60.–70. letech 20. století zachycuje šestidílný Český jazykový atlas, jehož poslední svazek je doplněn i audionahrávkami. Atlas je k dispozici online na <http://cja.ujc.cas.cz/cja.html>
 17. Vepřek M., Vykypělová T., Fidlerová A., Koupil O., Čeština a dějiny. Olomouc, 2013.

ДОДАТОК 1

Короткий словник діалектологічних термінів

Dialektologie je odvětví jazykovědy, které se zabývá zkoumáním nespisovné mluvy (nářečí) a rozdílů v ní na území jednotlivých národních jazyků nebo i jazykových skupin. Předmětem zkoumání dialektologie je dialekt, neboli nářečí.

Nářečí (dialekt) charakterizováno jako „územně (geograficky) vymezený útvar národního jazyka, který je určen vztahem k jiným teritoriálním útvarům a k jazyku národnímu. Ve vztahu ke spisovnému jazyku je dialekt definován jako útvar se svébytnou strukturou a jednoduchou tuhou normou, omezený na mluvenou nevěřejnou (soukromou) spontánní komunikaci. *Nářečí* však označuje souhrn mikrodialektů z hlediska spíše politickogeografického než vnitřně jazykového

Podnářečí - vedlejší nářečí z jiného poslé.

Podřečí - vymezuje ovšem zčásti spíše teritoriálně než společnými nářečními znaky, neboť např. ve zmíněném „nářečí moravském“ rozlišuje „podřečí západní“ a „podřečí východní“, jejichž dílčí části z jazykového hlediska ve skutečnosti patří v prvním i druhém případě vždy ke třem různým makrodialektům.

Různořečí - seskupení mikrodialektů těsněji příbuzných, ale ani to ne vždy.

Makrodialekt - fakticky tvoří nejvyšší, svými základními diferenčními znaky relativně kompaktní dílčí celky v komplexu nářečí jednoho jazyka; velk nářeční skupiny, vyznačujícím se sice rovněž řadou výrazných znaků společných, které je odlišují od jiných makrodialektů téhož jazyka, avšak zároveň územně víceméně diferencovaným na zmíněná dílčí seskupení mikrodialektů a mikrodialekty samy.

Mikrodialekt – stejné mluvy jednotlivých, hlavně venkovských sídlišť nebo nářečně homogenních nevelkých teritoriálních okrsků, přes různá menší i větší uskupení.

(Nářeční) skupina - označení ještě větších seskupení v rámci jednoho jazyka nebo i v rámci širším; srov. např. západní (česko-středomoravská) skupina nářečí českého jazyka, nářeční skupina československá, východoslovenská apod.

(Nářeční) podskupina - označení dílčích seskupení mikrodialektů v jejich rámci; označení např. jistého uskupení nářečí v rámci některé skupiny, které se jako celek nevyznačuje zvláštními společnými znaky, nýbrž vyskytují se v něm v nestejném územním rozsahu jevy příznačné pro různé podskupiny sousední nářeční skupiny apod.

Jazyk je znakový systém, jenž slouží k dorozumívání. (1) jazyk jako takový, abstraktní znakový systém, nebo (2) jazyk ve smyslu řeči, konkrétní realizaci abstraktního systému.

Demokratizace jazyka - jeho zlidovění, zjednodušení, kdy byly odbourány složité jazykové konstrukce, jež používala „hrstka“ středověkých intelektuálů.

Intelektualizace jazyka - v období humanismu s sebou přináší tendenci k vyšší kdy snahou humanistických učenců bylo vyrovnat češtinu nedostižnému vzoru – antické latině.

Spisovný jazyk - jenž je považován za standardní útvar jazyka, který je srozumitelný všem mluvčím jazyka ve všech situacích. Spisovný jazyk – alespoň v případě malých jazyků jako je čeština – by měl být na celém území, kde se užívá, jednotný, aby byla míra porozumění maximální.

Čeština hovorová, či hovorovou vrstvu spisovné češtiny - nejedná se o samostatný útvar českého jazyka, ale „uvolněnou“ variantu spisovné češtiny užívanou v mluvené podobě. Tedy o prvky jazyka, jež jsou v psaném projevu nepřijatelné, ale v běžně mluveném jazyce je považujeme za standardní.

Obecná čeština - Nejrozšířenější nadřeční útvar, který lze charakterizovat hláskovými odlišnostmi (viz výše), zjednodušenou stavbou slova (*dyž* místo *když*), dále např. unifikací koncovek ve tvaru sedmého pádu množného čísla (*těma chytrýma učitelama*), protetickým *v* (*vokno*) a samozřejmě odlišnostmi ve slovní zásobě – *flaška, mašina, nalajnovat*.

Slang – mluvy společenských (zájmových nebo pracovních) skupin.

Argot – mluva, jež je záměrně nesrozumitelná nečlenům skupiny, kteří argot používají.

Lexikologie je teoretická lingvistická disciplína, která „zkoumá lexikální jednotky jazyka jednak z hlediska jejich významů a významových (sémantických) vztahů k jiným lexikálními jednotkám v jazyce, jednak z hlediska jejich pragmatických vlastností vyplývajících z toho, jak se lexikálních jednotek užívá v různých typech situací a textů.

Lexikografie je nauka spíše praktická, která má sice stejný předmět zkoumání jako lexikologie, tj. lexikální zásobu, ale rozsah jejího popisu a výkladu je zvláště u jednojazyčného slovníku výkladového širší – musí se zabývat např. i pravopisem slov a jejich výslovností, popř. i přízvukem, a kodifikuje i morfológickou vazebnou normu lexémů

Spisovný jazyk - jenž je považován za standardní útvar jazyka, který je srozumitelný všem mluvčím jazyka ve všech situacích. Spisovný jazyk – alespoň v případě malých jazyků jako je čeština – by měl být na celém území, kde se užívá, jednotný, aby byla míra porozumění maximální.

Čeština hovorová, či hovorovou vrstvu spisovné češtiny - nejedná se o samostatný útvar českého jazyka, ale „uvolněnou“ variantu spisovné češtiny užívanou v mluvené podobě. Tedy o prvky jazyka, jež jsou v psaném projevu nepřijatelné, ale v běžně mluveném jazyce je považujeme za standardní.

Obecná čeština - Nejrozšířenější nadřecní útvar, který lze charakterizovat hláskovými odlišnostmi (viz výše), zjednodušenou stavbou slova (*dyž* místo *když*), dále např. unifikací koncovek ve tvaru sedmého pádu množného čísla (*těma chytrýma učitelama*), protetickým *v* (*vokno*) a samozřejmě odlišnostmi ve slovní zásobě – *flaška, mašina, nalajnovat*.

Morfologie je částí gramatiky, která pojednává o slovních druzích z hlediska jejich forem a základních významů těchto forem.

Formou slova se rozumějí všechny jeho podoby - tvary, jichž se užívá ve větách.

Morf se považuje nejmenší útvar realizovaný v textu, mající ustálenou formu i význam, vyčlenitelný zpravidla na základě opakování.

Morfémy morfy (a jejich varianty) sloužící k vyjadřování jednoho druhu významu (zde gramatického) .

Konjugace (časování) - ohýbání sloves.

Gramatická kategorie čísla pravidelné vyjadřování protikladu jednotliviny a mnohosti.

Gramatický rod zahrnující maskulinum, femininum a neutrum. Gramatický rod substantiv je dán soubory skloňovacích koncovek a dále je vyjadřován při shodě koncovkami adjektiv, zájmen, číslovek a slovesných tvarů vztahujících se k substantivu.

Životnost se projevuje jako rozhodující faktor pro výběr koncovek pouze u mužského rodu.

Pádové formy jsou základním prostředkem (vedle dalších), který vyjadřuje funkce substantiva ve větě.

Soubory koncovek tvoří **paradigmata** a ta jsou reprezentována **typy**, jež jsou tradičně nazývány **vzory**.

Paradigmata jsou tvořena koncovkami sedmi pádů, a to v singuláru i plurálu.

Fonetika studuje činnost mluvních orgánů při řeči, charakter výsledného zvuku a jeho sluchové hodnocení.

Fonologie se zaměřuje jen na ty složky zvukového signálu, které jsou v daném jazyce významotvorné, hodnotí tedy zvukový materiál z lingvistického hlediska.

Foném je minimální zvukový prvek schopný rozlišovat samostatné 8 jednotky významové (slova, tvary slov).

Fonetické transkripce - umísťuje se do hranatých závorek [...]: ty signalizují čtenáři, že záznam odráží v mezích možností skutečnou výslovnost.

Alofony - fóny, které jsou realizací jednoho fonémů.

Opozice kvantity, tedy vztah mezi krátkým a odpovídajícím dlouhým vokalickým fonémem.

Labializace - zaokrouhlení rtů.

Vokalizace předložek, kdy se střídají (ve výslovnosti i v písmu) neslabičné podoby *k, v, s, z* se slabičnými *ke, ve, se, ze*: vokalizovaná předložka je na místě před slovem začínajícím týmž konsonantem (*ke kolenům, ve vodě, se solí, ze země*) nebo souhláskovou skupinou, pokud není její součástí.

Fonologická slabika - základním seskupení fonémů v jazyce.

Přízvuk je v češtině silový, tj. přízvučná slabika je silnější než ostatní, nepřízvučné slabiky téhož výrazu; méně se v něm uplatňuje proměna hlasové výšky.